

Profesor Kazimierz Bulas (1903–1970)

Upłynęła ostatnio 104. rocznica urodzin Kazimierza Bulasa, jednego z najwybitniejszych polskich archeologów klasycznych¹. Jako znakomity badacz starożytnej sztuki greckiej identyfikował się jednak nie tylko z przeszłością Hellady, ale i z jej dniem dzisiejszym. Stał się na polskim gruncie rzecznikiem szeroko pojętej propagandy kultury greckiej, orędownikiem oraz inicjatorem wszelkich przedsięwzięć mających na celu zbliżenie kulturowe obu narodów, w losach których dopatrywał się wielu zbieżności. Dla całej jego działalności znamienne jest to, iż czynił wszystko, aby Polaków zapoznać z osiągnięciami cywilizacji Hellenów w rozmaitych jej aspektach. Będąc natomiast w Grecji, szeroko mówił o Polsce, jej historii, literaturze i sukcesach współczesnych. Ostatni natomiast etap jego działalności, związany z pobytem w Stanach Zjednoczonych, przyniósł w efekcie udział Profesora w opracowaniu najbardziej wówczas wyczerpującego słownika angielsko-polskiego (tzw. słownika kościuszkowskiego).

Kazimierz Bulas urodził się 17 lutego 1903 roku w Wadowicach i tam uczęszczał do szkół podstawowej i średniej. Wadowickie Gimnazjum Państwowe ukończył 13 czerwca 1921 roku, zdając egzamin, na podstawie którego „uznano go dojrzałym z postępem celującym do studiów akademickich”². Zacytowana powyżej formuła urzędowa okazała się w jego przypadku niezwykle precyzyjna. Już jesienią tego roku zapisał się na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego i podjął studia w zakresie archeologii klasycznej i historii starożytnej. Jego nauczycielami byli profesorowie: Piotr Bieńkowski, Leon Sternbach, Tadeusz Sinko, Kazimierz Moraw-

¹ Sylwetkę prof. Bulasa przypomniałem w okolicznościowym referacie wygłoszonym na posiedzeniu Komisji Filologii Klasycznej PAU w Krakowie dokładnie w dniu jego 95 urodzin (17 II 1998). Zob. także biogram zamieszczony w *Złotej Księdze Wydziału Historycznego*, Kraków 2000, s. 415–421.

² Dokumenty osobiste Kazimierza Bulasa (w tym także świadectwo dojrzałości i indeks zwany wówczas „książeczką legitymacyjną”), odbitki prac, wycinki prasowe, maszynopisy tłumaczeń itp. przekazane zostały ostatnio ze spuścizny Katedry Archeologii Śródziemnomorskiej UJ do Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Kazimierz Bulas, zdjęcie legitymacyjne (1926)

ski, Ludwik Piotrowicz. Należy też dodać, iż oprócz zajęć związanych ściśle z przedmiotem studiów uczęszczał Bulas także na wykłady z historii sztuki (profesor J. Pagaczewski, profesor J. Mycielski), filozofii (profesor W. Rubczyński, profesor W. Heinrich, profesor T. Grabowski), filologii romańskiej (profesor St. Wędkiewicz, profesor Wł. Folkierski, profesor A. Neibecker), pedagogiki (profesor L. Kulczyński), historii wychowania (profesor S. Kot), historii literatury polskiej (profesor I. Chrzanowski). Podjął też zajęcia prowadzące do praktycznego opanowania między innymi takich języków obcych, jak litewski (profesor J. M. Rozwadowski) czy turecki (profesor T. Kowalski). Jako niezwykle zdolny i pracowity student rychło zyskał Kazimierz Bulas uznanie profesora Bieńkowskiego,

który zatrudnił go na etacie młodszego asystenta, gdy był jeszcze studentem II roku (z dniem 1 kwietnia 1923 roku), a wkrótce też umożliwił wyjazd na studia uzupełniające do Francji i następnie do Włoch. Studia w Uniwersytecie Jagiellońskim ukończył Bulas uzyskując absolutorium 4 lipca 1925 roku, „uprawniające do ubiegania się o stopień doktorski”. Niestety, przedwczesna śmierć mistrza (profesor Bieńkowski zmarł 10 sierpnia 1925) nie pozwoliła już jego najmłodszemu i niezwykle obiecującemu uczniowi uzyskać doktoratu pod jego kierunkiem.

W latach następnych przebywał Bulas na studiach we Włoszech, prowadząc badania związane z doktoratem. Poszukiwania te rychło ukończył i 24 czerwca 1927 roku promowany został w Uniwersytecie Jagiellońskim na doktora filozofii po celująco zdanych rygorozach i przedstawieniu pracy pt. *Ilustracje starożytne do Iliady*³.

Lata 1927–1929 spędził Bulas w Krakowie, wypełniając na uczelni swe obowiązki nadal jako młodszy asystent. Jednocześnie był też nauczycielem łaciny i greki w Gimnazjum św. Jacka, a także pracownikiem czytelni Towarzystwa Polsko-Włoskiego.

Po uzyskaniu stypendium z Funduszu Kultury Narodowej, umożliwiającego dłuższe studia zagraniczne związane z przygotowaniem habilitacji, wyruszył Kazimierz Bulas we wrześniu 1929 roku najpierw do Berlina, gdzie przez dwa semestry

³ Rozprawa ta ukazała się następnie drukiem pt. *Les illustrations antiques de l'Iliade* („Eus Supplément”, vol. 3), Lwów 1929, s. 144. Promotorem w przewodzie doktorskim Bulasa był historyk sztuki prof. Vojeslav Molé (1886–1973).

uczestniczył w seminarium profesora F. Noacka i słuchał jego wykładów (a także seminariów i wykładów profesora G. Rodenwaldta, profesora T. Preussnera, docenta F. Matza). Następnie trasa jego podróży naukowej wiodła do Belgii, Francji, Anglii, Włoch, Jugosławii i Turcji. Na dłużej zatrzymał się w Grecji, gdzie przez sześć miesięcy (1930/1931) przebywał jako stażysta w École Française d'Athènes. Po powrocie do kraju, z dniem 1 października 1931 roku mianowany został starszym asystentem (funkcję tę pełnił aż do 30 września 1936).

Podstawą habilitacji Kazimierza Bulaśa, przeprowadzonej w Uniwersytecie Jagiellońskim w 1935 roku, stało się opracowanie pt. *Chronologia attyckich stel nagrobnych epoki archaicznej* (Kraków 1935). Spotkało się ono wkrótce z dużym uznaniem, a jego nowe ustalenia typologiczne i chronologiczne zostały zaakceptowane przez wielu badaczy i włączone do ich rozpraw. W jakiś czas po habilitacji został Bulas mianowany adiunktem (1 października 1936) i na tym stanowisku pozostał do wybuchu wojny w 1939 roku. Jako docent prowadził między innymi wykłady pt. *Malarstwo greckie epoki klasycznej* oraz *Historia malarstwa greckiego*.

W ramach badań prowadzonych przez Kazimierza Bulaśa nad starożytną sztuką grecką, oprócz studiów ikonograficznych i prac odnoszących się do greckiej rzeźby i reliefu okresu archaicznego, zaczynają na czoło wysuwać się jego opracowania dotyczące greckiej ceramiki i greckiego malarstwa wazowego. Do przedsięwzięć najważniejszych zaliczyć należy udział Bulaśa w opracowaniu większości ceramiki starożytnej z polskich zbiorów w ramach międzynarodowego przedsięwzięcia *Corpus Vasorum Antiquorum*, któremu patronowała Polska Akademia Umiejętności w Krakowie⁴.

Jeden ze swych specjalistycznych artykułów, opublikowany w roku 1932, poświęcił Kazimierz Bulas grupie miniaturowych naczyń o charakterystycznej deko-

K. Bulas, *Keramika grecka*, Lwów 1933, strona tytułowa

⁴ Pod redakcją prof. Edmunda Bulandy ukazały się w okresie przedwojennym trzy fascykuly tego wydawnictwa, z czego dwa (*CVA Pologne 1*, 1931 oraz 2, 1935) zostały w pełni opracowane przez Bulaśa, trzeci natomiast (*CVA Pologne 3*, 1936) jest wspólnym dziełem Bulaśa i Bulandy. Zapewne w trakcie pobytu w Grecji nabył Kazimierz Bulas trzy greckie lekyty przekazane następnie do uniwersyteckiej kolekcji (nr inw. 203-205, nieujęte w *Katalogu* 1976).

racji, które sklasyfikował i ustalił ich chronologię, datując je na początek IV wieku p.n.e.⁵. Już po krótkim czasie badacze ceramiki zaczęli naczynia tego typu określać jako należące do „grupy Bulasa” i w tej formie pozostała ta kategoria naczyń w nazewnictwie w podstawowych opracowaniach problemu⁶.

Oprócz studiów o szczegółowym charakterze przygotował też Bulas pierwszy w języku polskim podręcznik z tego zakresu (*Keramika grecka*, [Biblioteka Filomaty 3], Lwów 1933), który na długo stał się ważną lekturą dla studentów archeologii i historii sztuki⁷.

Równolegle z badaniami nad sztuką starożytną podejmował Kazimierz Bulas działania, które miały upowszechnić kulturę grecką i przybliżyć ją polskiemu odbiorcy. W tych działaniach często zresztą na plan pierwszy wysuwał problemy Grecji współczesnej. W trakcie wspomnianego już sześciomiesięcznego pobytu w Atenach poznał dobrze język nowogrecki, nawiązał też wówczas wiele kontaktów i przyjaźni. W latach 1931–1939 służył uczelni i studentom także jako lektor języka nowogreckiego. Poczynając od roku 1932, pełnił również urząd honorowego konsula Grecji w Krakowie.

Tuż po powrocie z Grecji prowadził Kazimierz Bulas w latach 1931–1932 na antenie Radia Katowice i Radia Kraków trwające 15–20 minut pogadanki, które cieszyły się dużą popularnością. Ich tematyka dotyczyła głównie spraw współczesnej Grecji; analogiczne teksty publikował też Bulas regularnie na łamach „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” i jego dodatków.

Pogadanki tego typu i ich dobry odbiór społeczny nasunęły mu przypuszczalnie następny pomysł. Kazimierz Bulas postanowił mianowicie drogą radiową przemówić bezpośrednio do Greków (Grecja nie posiadała wówczas jeszcze własnej stacji nadawczej). Comiesięczne audycje radiowe w języku nowogreckim nadawał Bulas z Katowic (rozgłoszenia krakowska jego inicjatywy nie podjęła), stając się wśród Greków jedną z najpopularniejszych postaci. Z Grecji napływały na jego ręce ogromne ilości korespondencji i wyrazów sympatii. Zygmunt Nowakowski, znakomity krakowski felietonista, pisał następująco: *Prof. Bulas jest fenomenem wyjątkowym. On to pierwszy w świecie przemawiał przez radio po nowogrecku*⁸.

Nic też dziwnego, że w trakcie pobytów Bulasa w Grecji dochodziło i do takich scenek, z których jedną wspomina Spiros Mélas (1883–1966), znany grecki literat: „Pewnego razu odbywając z nim [tj. Bulasem] wędrowkę po Grecji, zaczęliśmy na odległej wsi prostego chłopca, który o moim towarzyszu powiedział nagle: to ten Polak, co mówi do nas przez radio”⁹.

⁵ K. Bulas, *Étude sur une classe de vases à décor en forme de réseau ou d'écaillés*, „Bulletin de Correspondance Hellénique” 56, 1932, s. 388–398 i tabl. XXI.

⁶ J. D. Beazley, *Attic Black Figure Vase – Painters*, Oksford 1953, s. 661–663 („The Bulas Group”). Por. idem, *Paralipomena*, Oksford 1971, s. 316–317 oraz Th. H. Carpenter, *Beazley Addenda*, Oksford 1989, s. 147.

⁷ Zastąpiony został dopiero podręcznikiem Marii L. Bernhard (*Greckie malarstwo wazowe*, Wrocław 1966).

⁸ Por. Z. Nowakowski, *Greckie rodziny*, „Ilustrowany Kurier Codzienny” z 21 IV 1937 r.

⁹ Fragment wywiadu udzielonego „Gazecie Polskiej” 3 VIII 1937 r.

Vases à décor en forme de réseau ou d'écailles.

Do ogromnych zasług Bulasa należy dodać też przygotowany przez niego pionierski zarys historii literatury nowogreckiej¹⁰. Nadto wymienić tu trzeba tłumaczenia z literatury nowogreckiej zamieszczane w prasie krakowskiej¹¹ oraz ogromną ilość mniejszych notatek prasowych i doniesień z Grecji na łamach prasy krajowej.

Niemal co roku przebywał Bulas w Grecji, wygłaszając odczyty i wykłady poświęcone głównie związkom obu kultur – greckiej i polskiej. Trudno już obecnie zgromadzić pełne i wyczerpujące dane dotyczące jego ówczesnych działań i oficjalnych wystąpień. Jedną z takich okazji było otwarcie w kwietniu 1936 roku polskiej linii lotniczej do Tessalonik, natomiast w marcu 1937 roku nadanie jednej z ulic w Tessalonikach nazwy „ul. Polskiej” (*Odos Polonias*).

W latach 1936–1938 wygłosił Bulas w Atenach i Tessalonikach osiem wykładów (w językach francuskim i nowogreckim) o następujących tytułach: *Duch starożytnej i współczesnej Grecji w dziełach pisarzy polskich*, *Misja historyczna Grecji i Polski*, *Elementy greckie w polskiej dramaturgii narodowej*, *O wpływach hellenickich w dramatach Wyspiańskiego*.

Szczególnie uroczysty przebieg miał pobyt Bulasa w Atenach w dniach 17–24 kwietnia 1937 roku, gdy znalazł się w delegacji Uniwersytetu Jagiellońskiego na obchodach stulecia Uniwersytetu Narodowego im. Kapodistrias. Wtedy też za swą działalność na polu współpracy kulturalnej pomiędzy Polską a Grecją odznaczony został złotym krzyżem Królewskiego Orderu Feniksa.

Na polu zbliżenia kulturowego obu narodów dużą rolę odegrała paromiesięczna wizyta w naszym kraju wybitnego greckiego literata Spirosa Mélasa, członka ateńskiej Akademii Literatury¹². Kazimierz Bulas jako honorowy konsul Grecji w Krakowie, od dawna już zaprzyjaźniony z Mélasem, zajął się wszystkimi szczegółami jego literackiej podróży po naszym kraju. Opracował trasę i zorganizował kontakty literackie zgodnie z ustaleniami podjętymi wspólnie z pisarzem. W programie pobytu znalazły się między innymi spotkania i rozmowy z Tadeuszem Zielińskim, Zygmuntem Nowakowskim, Janem Wiktorem, Arnoldem Szyfmanem, Juliuszem Kadenem-Bandrowskim oraz Gustawem Morcinkiem. Sylwetkom wymienionych osób poświęcił Mélas oddzielne szkice, drukowane w prasie greckiej¹³.

Kontakty z pisarzami nie wyczerpywały jednak programu. Jak stwierdzał sam Mélas, „jednym z celów mej podróży do Polski jest wyrażenie wdzięczności narodu

¹⁰ *Wielka Literatura Powszechna*, t. IV, Warszawa 1933, s. 761–791.

¹¹ W roku 1933 „Ilustrowany Kurier Codzienny” publikował m.in. nowele Dimitrios Nikopolosa w jego przekładzie.

¹² Spiros Mélas (1883–1966), autor licznych opowieści historyczno-biograficznych oraz dramaturg, ogromnie zainteresowany przeszłością i współczesnymi dziejami Polski (od 1956 r. był prezesem Towarzystwa Przyjaźni Grecko-Polskiej). Na temat twórczości S. Mélasa, por. m.in. N. Chadzinkolau, *Literatura nowogrecka 1453–1983*, Warszawa 1985, s. 134–135 oraz wcześniej K. Bulas, [w:] *Wielka Literatura Powszechna*, t. IV, Warszawa 1933, s. 785–786.

¹³ Por. m.in. *Spiros Mélas o twórczości Gustawa Morcinka* (1937), [w:] Śląskie Miscellanea (PAN Oddział w Katowicach. Prace Komisji Historycznoliterackiej Nr 21), Katowice 1998, s. 85–87: tekst S. Mélasa w tłumaczeniu K. Bulasa z komentarzem J. Śliwy.

greckiego dla Polski, odnowienie raz jeszcze jego uczuć dla waszej ojczyzny. Podczas specjalnej ceremonii wzięliśmy ze sobą grudki ziemi z grobowców Polaków w Missoloungi¹⁴ – mego rodzinnego miasta – aby złożyć je na kopcu Marszałka Piłsudskiego w Krakowie¹⁵. Ziemię tę wręczył nam burmistrz miasta, dołączając list odręczny do burmistrza m. Krakowa oraz jedną z kul pochodzących z armat Ibrahima Paszy, które nie zdołały przełamać męstwa polskich bohaterów”¹⁶.

Podjął się też Bulas tłumaczenia dramatów Mélasa na język polski z myślą o wystawieniu ich na naszych scenach. *Papa Nikoluzos* zrealizowany został przez zespół Teatru Polskiego w Warszawie (październik 1938) z Janem Kurnakowiczem w roli głównej oraz w Teatrze im. S. Wyspiańskiego w Katowicach (1939). Ukończył też Bulas przekład *Judasza*, lecz wybuch wojny uniemożliwił jego wystawienie.

Strona grecka zamówiła natomiast u niego przekład dramatu polskiego autora, nawiązujący swą tematyką do starożytności. Bulas wybrał sztukę L. H. Morstina *Obrona Ksantypy*, ostateczne warunki zostały ustalone 6 kwietnia 1939 roku, tłumacz swoje zadanie wykonał, lecz do wystawienia sztuki w Atenach – z tych samych przyczyn, jak i w Polsce – już niestety, nie doszło.

Wybuch II wojny światowej całkowicie zmienił bieg życia Kazimierza Bulasa. Jest to oczywiste, jeżeli chodzi o same lata wojennych zmagani, które nie szczędziły mu przeżyć tragicznych. Jednak po zakończeniu działań wojennych jego losy potoczyły się w taki sposób, iż oderwał się od Krakowa, a wkrótce też zdecydował się na stałe opuścić Polskę. W sumie decyzja ta – jak się okazało – oznaczała też odejście od archeologii jako dyscypliny naukowej uprawianej przez niego z takimi osiągnięciami od lat.

Wkrótce po wkroczeniu Niemców do Krakowa znalazł się Kazimierz Bulas w gronie pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego, którzy 6 listopada 1939 roku zostali aresztowani w ramach Sonderaktion Krakau. Wraz z innymi więźniami przewieziony został najpierw do Wrocławia, a następnie do Sachsenhausen i wreszcie do Dachau¹⁷. Zaraz po uwięzieniu nastąpiły interwencje mające na celu uzyskanie jego zwolnienia jako konsula honorowego Grecji i członka Niemieckiego Instytutu Archeologicznego. Wskutek działań podjętych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Grecji został zwolniony z obozu 12 kwietnia 1940 roku. Po powrocie do Krakowa, pozbawiony wraz z rodziną mieszkania, utrzymywał się z tłumaczeń i udzielania lekcji języków obcych. Był potem jeszcze parokrotnie aresztowany przez Niemców¹⁸.

¹⁴ Chodzi o tzw. Mogiłę Polaków, czyli ochotników polskich, walczących o niepodległość Grecji w czasie drugiego oblężenia Missoloungi w latach 1825–1826.

¹⁵ Uroczystość złożenia ziemi z Mogiły Polaków odbyła się na Sowińcu dnia 2 VIII 1937 r. Por. „Ilustrowany Kurier Codzienny” nr 211 z I VIII 1937 r. (zobacz także wcześniejszą zapowiedź uroczystości: IKC nr 131 z 13 V 1937).

¹⁶ Zob. wspomniany wyżej (przypis 9) wywiad S. Mélasa dla „Gazety Polskiej”.

¹⁷ Por. J. Buszko, I. Paczyńska, *Podstępne uwięzienie profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczej (6 XI 1939)*, Kraków 1995, indeks s. 862 oraz dokumenty zamieszczone w aneksach.

¹⁸ Zob. K. Bulas, [w:] *Relacje pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego o ich losach osobistych i dziejach uczelni w czasie drugiej wojny światowej* (Z prac Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Seria F: Varia, t. V), Kraków 2005, s. 518–521.

Bezpośrednio po zakończeniu wojny podjął Kazimierz Bulas swe obowiązki na Uczelni jako docent na etacie adiunkta (katedrą archeologii klasycznej kierował, jak w okresie przedwojennym, profesor Stanisław Jan Gąsiorowski)¹⁹. Wkrótce jednak powołany został do nowo utworzonego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (wykłady zlecone prowadził tam już od 1 października 1945 roku), gdzie jako profesor nadzwyczajny objął katedrę archeologii klasycznej²⁰. W roku akademickim 1947/1948 zwrócił się Kazimierz Bulas do władz uczelni z prośbą o udzielenie urlopu naukowego związanego z wyjazdem służbowym do Włoch: przez następne trzy lata kierował Stacją Naukową PAU w Rzymie (do roku 1950). W okresie od 28 maja 1950 do 13 września 1951 roku był pracownikiem Bibliotheca Hertziana w Rzymie, a następnie podjął decyzję o wyjeździe na stałe do USA. Zamieszkał wówczas z rodziną w Houston (Teksas) i przystąpił do pracy w bibliotece Rice University. W amerykańskim okresie jego życia powstało jeszcze kilka istotnych rozpraw archeologicznych, w tym między innymi wyczerpujące opracowania dotyczące ikonografii eposów homeryckich przeznaczone do specjalistycznego wydawnictwa encyklopedycznego²¹. Cały natomiast swój wysiłek skierował na przygotowanie dużego, wyczerpującego słownika angielsko-polskiego i polsko-angielskiego, który jemu i współpracownikom zapewnił duże uznanie²².

Kazimierz Bulas zmarł w Houston 26 września 1970 roku, zostawiając po sobie wspomnienie rzetelnego badacza, który wiele dokonał w swym niezwykle pracowitym życiu na obu kontynentach, zaś w przedwojennym Krakowie był postacią popularną i szeroko znaną nie tylko jako archeolog i fenomenalny poliglota, ale też znawca i miłośnik Grecji współczesnej, prekursor uniwersyteckiej neohellenistyki.

¹⁹ W okresie tym wystąpił też Bulas jako tłumacz zeznań Amona Goetha, komendanta obozu koncentracyjnego w Płaszowie, którego proces odbył się we wrześniu 1946 r. Por. *Proces ludobójcy Amona Leopolda Goetha przed Najwyższym Trybunałem Narodowym*, Warszawa 1947.

²⁰ Por. H. Duczkowska-Moraczewska, M. Gołombiowski, R. Karpeliuk, *Pracownicy naukowcy dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945–1994. Materiały do biografii*, Toruń 1995, s. 119 (K. Bulas objął obowiązki 1 czerwca 1946). Nominacja na profesora nadzwyczajnego datowana jest w Warszawie 5 sierpnia 1947 roku (por. akta osobowe Kazimierza Bulasa w Archiwum UJ, sygnatura S II 619).

²¹ *Illustrazioni omeriche oraz Tabulae Iliacae*, [w:] *Enciclopedia dell'Arte Antica Classica e Orientale*, t. V, 1963, s. 678–686 oraz t. VII, 1966, s. 579–580.

²² Całość ukazała się drukiem dzięki Fundacji Kościuszkowskiej w Nowym Yorku. Por. K. Bulas, F. J. Whitfield, *The Kościuszko Foundation Dictionary*, Vol. I, *English–Polish*, The Hague 1959 oraz K. Bulas, L. L. Thomas, F. J. Whitfield, *The Kościuszko Foundation Dictionary*, Vol. II, *Polish–English*, The Hague 1961 (oba tomy zostały także później przedrukowane w Polsce). Za udział w opracowaniu wymienionego słownika został Bulas wyróżniony przez Fundację Kościuszkowską w Nowym Jorku, uzyskał też nagrodę Fundacji Forda.